

कृषि व्यवसाय व्याज अनुदानमा समस्याको सम्बोधन

दीपेन्द्र बहादुर क्षेत्री

पृष्ठभूमि

नेपालमा कृषि कुलगार्हस्थ उत्पादनमा योगदान, आश्रित परिवारको संख्या दुवै दृष्टिले महत्वपूर्ण छ। त्यसमाथि पनि हावापानीको विविधता, माटोको विशिष्ट प्रकारको प्रकृति र कृषिमा उपयोग हुन सक्ने जलश्रोतको प्रचुर संभावनाका आधारमा पनि कृषि व्यवसाय खेतीपाती मात्र होईन पशुपालन, माछापालन पनि व्यवसायिक र आयमूलक बनाउन सकिने संभावना छ। तर कृषिमा आधारित आधारभूत वस्तुहरू चामल, फलफूल, मासुजन्य पदार्थ आदिको आयात बढ्दो क्रममा छ।

कृषि विकासका लागि सरकारी तवरमा कृषि विकास रणनीति तयार भएको छ वजेट भाषणमा अन्य क्षेत्र भन्दा कृषि क्षेत्रले कम मान्यतानपाएको दावि पनि हुदै आएको छ। मन्त्रालय स्तरबाट विशेष बालि विकास र खाद्यान्न लगायतका नगदेबालि तथा पशुपंक्षीको मासुमा आत्मनिर्भर वन्न विशेष कार्यक्रम पनि बनेका छन्। सहूलियत पूर्ण व्याजदरमा अनुदान सहित कृषकलाई ऋणको व्यवस्था मिलाई खाद्यान्न तथा पशुपंक्षी उत्पादनमा आत्मनिर्भर वन्ने कार्यक्रम पनि सार्वजनिक भएका छन्। यस आलेखमा कृषि विकासका निम्ति भएका गतिविधि र खास गरी ५ प्रतिशत व्याज अनुदानको व्यवस्था सन्तोषजनक ढंगले कृषकको पहुँचमा नपुगेको सन्दर्भमा भएका प्रगति, समस्या र तीनको समाधान खोज्ने यस आलेखको आशय रहेको छ।

कृषिको वस्तुस्थिति

कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषिको योगदान घट्दै जानु स्वभाविक हो। पाँच वर्ष अघि आर्थिक वर्ष २०६९।७० मा कृषिको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा ३३.४ प्रतिशत रहेकोमा २०७३।७४ मा २८.९ प्रतिशत रहने प्रक्षेपण गरिएको छ। अन्य क्षेत्रहरू खास गरी सेवा क्षेत्रको प्रगतिको रफ्तार बढी भएकोले कृषि लगायतका क्षेत्रहरूको योगदान क्रमिक रूपले घट्नु ठिकै हो। समीक्षा अवधिमा धानखेतीको क्षेत्रफल र उत्पादकत्व भने बढेकै देखाइएको छ। आर्थिक वर्ष २०६९।७० मा धान खेतीको क्षेत्रफल १४ लाख २० हजार हेक्टरमा रहेको र प्रति हेक्टर उत्पादन २.१७ मेट्रिक टन भएकोमा २०७३।७४ मा क्षेत्रफल १५ लाख ५२ हजार पुगि प्रति हेक्टर ३.३७ मेट्रिक टन पुगेको छ। त्यस्तै गहुँको भने क्षेत्रफल समीक्षा अवधिमा ७ लाख ५९ हजारबाट घटेर ७ लाख ५० हजार मात्र हुन पुग्यो भने प्रति हेक्टर उत्पादन पनि २.५ प्रति मेट्रिक टनबाट २.४५ मेट्रिक टनमा झन्यो।

कृषि नीतिले साना किसानको बाहुल्यता रहेको कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रमा आर्थिक बृद्धिको आधार यस वर्गका कृषकहरूका गतिविधिमा उत्पादन शीलतामा शिघ्र परिवर्तन ल्याउनु हो भनिएको छ। हुन पनि निर्वाहमुखी कृषि व्यवसायमा परिवारका सबै सदस्यहरूको प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष संलग्नता रहँदा प्रति कृषक उत्पादकत्व न्यून हुने मात्र होइन जिविका धान्नै गाह्रो पर्ने अवस्था हो। कृषिलाई व्यावसायिकरण गर्न जग्गाको उपलब्धता, प्रविधि उपयोगमा कर्जा लगायतका सुविधामा सहज पहुँच र सहूलियतको ठूलो महत्व रहन्छ। कृषि औजार र सामाग्रीको प्रयोग साना किसानको निर्वाहमुखि कृषि प्रणालिले संभव छैन भन्ने अनुभव कै आधारमा सरकारले सहूलियत पूर्ण कर्जाको व्यवस्था गरेको हो।

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि उपयुक्त आकारकोजोतको सुनिश्चिता हुन नसके लागत बढ्न गई व्यवसायमा टिकन नसकिने अवस्था रहन्छ। अतः कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति २०६३ अर्न्तगत कृषि उत्पादन प्रणालिको अवशिष्ट विशेषता निर्वाहमुखि र छरिएर रहेको अवस्थालाई प्रतिस्पर्धि, सघन, आधुनिक र व्यवसायमुखि बनाउन आवश्यक भएको छ। कृषक परिवारमा रहेको विपन्नता न्यूनिकरण गर्न पनि कृषिमा व्यवसायिकरण गर्नु नितान्त आवश्यक रहेको अनुभूत गरिएको छ। आ.ब.२०७१।७२ मा रु.१५.६२ अर्बको, ०७२।७३ मा रु.२१.८६ अर्ब र २०७३।७४ मा रु.२३.६० अर्बको चामल भारतबाट आयात गरियो।

उक्त सवै प्रयत्नको संयोजनकारी भूमिका कृषि विकास रणनीति अन्तर्गतका गतिविधिबाट संचालित हुन्छन् । कर्जाको व्यवस्था, विमा, बजार व्यवस्था र कृषि सामाग्रीको समयमा उपलब्धताका लागि सरकारी, सहकारी र निजी क्षेत्रको कृषाशीलताको आवश्यकता महशुस गरिएको छ । कृषिमा अनुसन्धान र नतिजा प्रसारणमा रहेको समन्वयको अभाव, खेती गरिने क्षेत्रफल र निर्धारित लक्ष प्राप्त गर्न चाहिने सिंचाई सुविधाको विस्तार बीच सिंचाई मन्त्रालय र कृषि विकास मन्त्रालय बीचको समन्वयको खाडल खटकिदा विषय हुन् ।

आर्थिक वर्ष २०७४।७५ को बजेट वक्तव्यले कृषिमा क्षेत्रहरू (जोन) किटान गरी सुपरजोन, जोन, पकेट र ब्लकहरूमा उपलब्ध हुनसक्ने सिंचाईको साधनको प्रत्याभूतिको व्यवस्था बजेट वक्तव्यको प्रकरण ७१ मा स्पष्ट गरिएको छ । त्यसै गरी बजेट वक्तव्यको प्रकरण ६९ ले ५ प्रतिशत व्याज अनुदानमा कृषकलाई ऋण प्रवाह गर्ने व्यवस्था जारी राखेको जनाइएको छ । साथै मौद्रिक नीति २०७४।७५ को प्रकरण ७४ मा वाणिज्य बैंहरूले कुल कर्जाको १० प्रतिशत कृषिमा पर्यटनमा ५ प्रतिशत जलविद्युतमा ५ प्रतिशत र बाँकी अन्य प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा गरी २५ प्रतिशत कर्जा २०७५ असारसम्ममा पुऱ्याउन पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

सरकारले जारी गरेको व्याज अनुदान सम्बन्धि निर्देशिका २०७३ लाई टेकेर नेपाल राष्ट्र बैंकले वाणिज्य बैंक तथा वित्त कम्पनीहरूलाई निर्देशन जारी गरेको छ । सो अनुसार रु.७ करोडसम्म एउटै किसानलाई कर्जा प्रदान गर्न सकिने व्यवस्था छ । प्रत्येक ३ महिनामा व्याज भुक्तानी गर्नु पर्ने व्यवस्था अनुसार रु.१० लाखसम्मको कर्जा सामुहिक जमानिमा पनि प्रवाह हुन सक्ने व्यवस्था छ । उक्त अनुदानका लागि सरकारले केन्द्रिय बैंकको खातामा रु.५० करोड तुरुन्तै जम्मा गरि दिने र भविष्यमा आवश्यकता अनुसार रकम थप्दै जाने जनाइएको छ । जिल्ला तहमा पनि कृषि विकास अधिकारीको नेतृत्वमा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, सरकारी बैंक र निजी बैंकका प्रतिनिधी सहित समन्वय र अनुदानसमिति बनाइने भएको छ । उक्त समितिले कर्जा प्रवाहमा आउने समस्याका अतिरिक्त गुनासो सुन्नेसम्मको काम गर्ने निर्देशिकामा उल्लेख छ । कृषक युवा (२१-४५ वर्ष समूह) हुनु पर्ने शर्त छ ।

कर्जा वितरणको झलक

उत्पादनशील क्षेत्रमा बैंक वित्तिय संस्थाहरूले कुल कर्जाको २० प्रतिशत प्रवाह गर्नु पर्ने केन्द्रिय बैंकको निर्देशनमा छ । चालु आर्थिक वर्षको मौद्रिक नीतिबाट उक्त प्रतिशत २५ बनाइएको मात्र होइन कृषि, पर्यटन, जलश्रोत र अन्यमा निश्चित प्रतिशत तोकिएको छ जुन माथिको प्रकरणमा उल्लेख गरिएको छ । केन्द्रिय बैंकको तथ्यांक अनुसार २०७२ असारमा बैंक वित्तिय संस्थाहरूले कृषि क्षेत्रमा रु.८०.६१ अर्ब लगानी गरेका थिए जुन कुल उत्पादनशील कर्जा लगानी रु.११०३ अर्बको ७.३१ प्रतिशत मात्र हो । कुल कर्जाको उत्पादनशील कर्जाको अनुपात पनि १४.७४ प्रतिशत मात्र थियो । त्यसैगरी २०७३ असार मसान्तसम्ममा कृषिमा रु.१००.५ अर्ब लगानि भयो कुल उत्पादनशील कर्जाको ७.२२ प्रतिशत मात्र हो । अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा रकम बढेको देखिएर पनि अनुपातमा सीमान्त रुपले घटेको छ । आर्थिक वर्ष २०७३।७४ मा कृषि तर्फ रु.१२२.२ अर्ब लगानी भएको थियो । जुन कुल उत्पादनशील कर्जाको ७.०४ प्रतिशत मात्र रह्यो । उत्पादनशील कर्जा पनि कुल कर्जाको १८.२२ प्रतिशत मात्र अंश रह्यो । तथ्यांकले पुष्टि गरेको पक्ष के हो भने केन्द्रिय बैंकको निर्देशन अनुसार नत कुल कर्जाको उत्पादनशील कर्जा अनुपात २० प्रतिशत पुगेको छ न त उत्पादनशील कर्जाको कृषि क्षेत्रमा कर्जा नै १० प्रतिशत पुगेको छ । बैंक, वित्तिय क्षेत्रमा रकमको अभाव भएर भन्दा पनि कृषिमा लगानी गर्ने उत्साहको अभावका कारण यस्तो हुन गएको देखिन्छ । चालु आर्थिक वर्षको मौद्रिक नीति अनुसार उत्पादनशील कर्जाको कुल कर्जाको अनुपात २५ प्रतिशत बनाइएको र कृषि, कर्जा, पर्यटनमा अनुपात क्रमशः १०, ५ र ५ प्रतिशत किटान गरी बाँकी अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानि गर्नु पर्ने निर्देशन यथास्थितिमा चुनौतिपूर्ण छ ।

केन्द्रिय बैंकको तथ्यांक अनुसार व्यावसायिक कृषि तथा पशुपंक्षी कर्जामा प्रदान गरिने व्याज अनुदान सम्बन्धि कार्यविधी २०७३ बमोजिम ५ प्रतिशत व्याज अनुदान सहित प्रदान गरिएको कर्जा ५.१४४ जना कृषकले उपयोग गरेका छन् । यस अन्तर्गतको रकम रु.५.९८ अर्ब लगानिमा रहेको र रु.१७.७० करोड व्याज अनुदान प्रदान भएको छ ।

कृषि विकास बैंक देशको कृषि व्यवसायमा आवश्यक पर्ने कर्जा र प्रविधि परामर्श प्रदान गर्न स्थापना भएता पनि हालैका दिनहरूमा वाणिज्य बैंककै प्रतिस्पर्धामा गतिविधि संचालन हुन थालेको गुनासो उठ्ने गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०७२/७३ मा रु.८३.८३ अर्ब कर्जा लगानीमा रहेको तथ्यांकका आधारमा भण्डै ३३ प्रतिशत अंक कृषिमा लगानि रहेको आधारमा हेर्दा रु.२७ अर्ब कृषि व्यवसायमा लगानीमा रहेको देखिन्छ ।

कर्जाका निम्ति विमा बलियो आधार हो । बैंक वित्तिय संस्थालाई ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि लगायत घरेलु तथा साना व्यवसायमा लगानि गर्न प्रोत्साहन गर्नस्थापना भएको निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगमले २०७३ असार मसान्तसम्ममा रु.३.६ अर्ब कर्जा सुरक्षण गरेकोमा २०७३ फाल्गुण मसान्तसम्ममा रु.७.२३ अर्ब बराबर रकमको विमा गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०७०/७१ देखि वाली तथा पशुपक्षी विमा प्रिमियममा सरकारले ५० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गरेको छ । यसरी कर्जाको जोमिक व्यहोर्ने उद्देश्यले गरिने कृषि, पशुपालन र साना व्यवसायमा विमा प्रिमियम वापत लाग्ने रकमको आधा अंश सरकारले व्यहोरि दिने व्यवस्था जारी छ ।

विद्यमान कठिनाईहरू

कृषि व्यवसाय पुरानो हो । कृषकले संस्थागतमा निजी क्षेत्रबाट समेत कर्जा उपयोग गर्दै आएको परम्परा पनि पुरानै हो । समग्रमा कृषकको परिभाषामा संस्थागत मान्यता र लाभग्राही किसानबीचनै अन्तर रहनु कर्जा व्यवस्थापनको जटिलता हो । केन्द्रिय बैंकले कुल लगानीको १० प्रतिशत कृषि क्षेत्रमा लगानि गर्नु पर्ने, व्यवस्था पनि विपन्न कर्जाको ५ प्रतिशत मध्ये २ प्रतिशत सम्बन्धित बैंक आफ्नै परियोजना विश्लेषण र लगानि रहनु पर्ने मौद्रिक नीतिको व्यवस्थाले समुहमा आवद्ध नभएका स सानो कर्जा आवश्यक पर्ने कृषक र व्यक्तिगतहकमा तुलनात्मक रूपले ठूलो अंकको कर्जा उपयोग गर्नेहरूका लागि सहज बनाई दिएको छ ।

बैंक, वित्तिय संस्थाले अनुभूत गरेका कठिनाईहरूमा कृषि व्यवसाय परियोजना विश्लेषणम दक्षताको अभाव कर्जाको परिमाण तुलनात्मक रूपले साना र संख्यात्मक रूपले धेरै हुने भएकाले व्यवस्थापन खर्च बढ्ने । बैंकका सबै शाखाहरूमा कृषि सम्बन्धित कर्जा कारोवार गर्न गराउन सामान्यतया खर्चका हिसावले पनि संभव नहुने आकलनमा बैंक वित्तिय संस्थाहरू छन् । सरकारले प्राथमिकता तोकेर निश्चित गरिएको कार्यक्रमलाई नियामक संस्था केन्द्रिय बैंकले समेत निर्देशित गरेपछि अनिश्वास स्विकार्नु परेको कार्यक्रमका रूपमा बैंक वित्तिय संस्थाहरूले लिने गरेकाले घोषणा गरिएको स्तरमा लागु हुन कठिन परेको हो । सरकार आयोजित कर्जा कार्यक्रम प्रचार र सस्तो लोकप्रियता मुखि बढी कम व्यवहारिक ठानिन्छ । व्याज सहूलियत कर्जा नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने संस्थागत निकायहरू बीचको कृयाशील समन्वयको खाँचो छ । कार्यक्रमको समीक्षका वखत मात्र राखिने चासोले औपचारिकता निर्वाह गर्ने र वाहना बनाउने भन्दा बढी नतिजा निकाल्दैन । अभियान मुखि र राष्ट्रले व्यहोर्नु परेको निर्भरता, श्रम र प्रतिफललाई जोडेर आर्थिक लाभ लिने व्यवहारवादी नीतिको साभ्ना जिम्मेवारी बोध संस्थागत पक्षमा अभाव रहनु पनि कमजोर पक्ष हो ।

कृषक तर्फबाट व्यावसायिकताको नितान्त अभाव रहने र अन्य कुनै उद्देश्यका लागि वित्तिय श्रोत आवश्यकता परेका वखत राज्यले निर्धारित गरेको प्राथमिकताका विषयहरू भजाउन गैर वित्तिय क्षेत्रको दवाव सिर्जना गर्ने प्रवृत्ति सामान्य छ । कर्जाको माग गर्दा कुन विधामा आफ्नो गतिविधि केन्द्रित गर्ने हो एकिकन गरि आवश्यक पर्ने प्राविधिक पक्ष सम्बन्धित (कागजात) परियोजना विश्लेषण सहित प्रस्तुत हुन सक्ने क्षमताको विकास भएको छैन । हल्का रूपले के लिइन्छ भने कृषक भएपछि राज्यले निर्धारित गरेको नीति अन्तर्गत कर्जा लगानि गर्ने दायित्व बैंक वित्तिय संस्थाको हो र विना भण्डै दस्तावेजमा उल्लेख भएकै तत्परतामा कर्जा नमिल्नु राज्य कर्तव्यबाट च्यूत हुनु हो । कर्जाको आधारभूत तथा र तालिकाको अनुशरण पनि आवश्यक छैन भन्ने गलत धारणा सेवा ग्राहीमा आग्रहपूर्ण रूपले स्थापित हुनु पनि कर्जा प्रशासनमा व्यवधान हो । कर्जा प्रणालि धितोमुखि छ । धितोको मूल्यांकन परिपाटी वारे स्वामित्ववाला र मूल्यांकन गर्ने निकाय बीच मत ऐकता रहन्न । त्यसमा पनि धितोमा रहने कृषि व्यवसाययुग्म जमिनको अवस्थिति व्यवसायिक रूपले पाएक पर्ने यातायातको पहुँच भएको हुनु पर्ने जस्ता शर्तले कर्जा उपयोगमा सहजता भन्दा जटिलता ल्याउछ । हुन त कर्जा उपयोगबाट व्यवसायिक लाभ हुन सक्ने अवस्था नभएमा धितो लिलाम गरेर पनि कर्जा र उठन बाकी व्याज हर्जाना असुल उपर गर्न सकिन्छ भन्ने धैयनै लगानिकर्ता संस्थाको हो । कृषकको पक्षबाट हेर्दा श्री सम्पत्तिनै धितो राख्दा पनि बैंक वित्तिय संस्थाले सम्पति र कृषकको व्यवसाय गर्ने उत्साह न्यूनाकलन गरेको प्रभाव सेवा ग्राही हुनु पनि

हो । एउटै बैंक वित्तिय संस्थाको प्रत्येक शाखा, उपशाखामा कृषि सम्बन्धि कर्जा विश्लेषण, प्रशोधन नहुने भएकाले आफ्नो पाएक पर्ने बैंक भन्दा अन्यत्र धाउनु पर्दा कृषकमा पलाउने नैराश्यताले पनि कर्जा कार्यक्रम आकर्षक नभएको हुन सक्दछ ।

मुलुकको कृषि विकासका लागि आवश्यक पर्ने भनि आकलन गरिएको र केन्द्रिय बैंकले समेत निर्देशित गरेको कर्जाको अंश हाल पनि नपुगेको तथ्यले पुष्टि गरेको छ । साधनको अभाव होइन उचित व्यवस्थापनको खाँचो छ भन्ने देखिएकाले समस्या संवोधनका लागि निम्न उपाय अवलम्बन गर्न आवश्यक छ ।

समाधानका उपाय

नीति निर्माण, कार्यान्वयन र नतिजा प्राप्तिका लागि सबै निकायले जिम्मेवारी वहन गर्ने गरी प्राविधिक समिति तर्जुमा गर्ने । हाल पनि अनुगमन, मूल्यांकन समितिहरू छन् । केन्द्र र जिल्ला स्तरमा समेत रहेका यस्ता अनुगमन समितिलाई केन्द्रिय स्तरबाट आवधिक प्रतिवेदन गरि समय तालिका दिइनु उपयुक्त हुन्छ । सम्बन्धित मन्त्रालयको नेतृत्वमा केन्द्रीय बैंक, कर्जा कार्यक्रममा साविक हुने बैंक वित्तिय संस्था र स्वतन्त्र विज्ञका रुपमा कृषि कर्जा विश्लेषण गर्न सक्ने व्यक्ति सकेसम्म व्यावहारिक विज्ञता भएकालाई सरिक गराई त्रैमासिक रुपले अनुगमन, मूल्यांकन र समस्या बोध एवम समाधान निकाल्नु सकिन्छ ।

कृषकहरूका लागि परियोजना विश्लेषणको संक्षिप्त खाका उपलब्ध गराई दिनु पर्छ । कुन विधामा अन्नवाली, नगदेवाली उत्पादन हो वा तरकारी फलफूल वा पशुपंक्षी व्यवसाय के हो कुन परिमाणमा व्यवसाय गर्ने हो सो को खाका उपलब्ध गराउने व्यवस्था भएमा इमान्दार कृषकका लागि सार्थक सहयोग र व्यवसायमा जम्न उत्साह हुनेछ । धितोमुखि कर्जा नीतिले महत्वपूर्ण श्रोतका रुपमा रहेको जमिन हुनेका लागि संभव हुने तर तिसना र उत्साह भएका भूमिहिन किसान कार्यक्रमबाट वञ्चित हुनु पर्ने अवस्था समेत विध्यमान छ । जमिन ठेक्का वा लिजमा लिई परियोजनाले खास्न सक्ने परिमाणको रकम धितोका रुपमा लिईव्यवसायलाई विमाको माध्यमबाट पनि कर्जा सुरक्षा गर्ने व्यवस्था गर्न सकिन्छ । वित्तिय संस्थाहरू केही उदार भएको खण्डमा शीप र जांगर भएका व्यवसायि भूमिहिनै भए पनि उत्पादन बढाई आर्जन गर्न र राष्ट्रको सेवामा लाग्न सक्दछन् ।

परियोजनामा अपनत्व बढाउन परियोजना कर्जाको निश्चित अंश व्यवसायिले नगदमै व्यहोर्नु पर्ने कर्जा नीतिका कारण पनि बैंक वित्तिय संस्थाको संघारमा पुग्न हिचकिचाउने अवस्था छ । विकास परियोजनामा स्थानीय सहभागितामा श्रम र स्थानिय सामाग्रीलाई परियोजना खर्च कै रुपमा ग्रहण गरे जस्तै कृषि व्यवसायिको प्राविधिज्ञान तन, शीप र अनुभवको मूल्यांकन गरी सो अंकलाई परियोजना लागतको अनुपातमा गणना गरी निर्णयमा पुग्न सकिन्छ ।

सानो परियोजनाले बृहत योगदान दिनसक्तछ भन्ने विश्वासका आधारमा ल्याइएको व्याज अनुदानित कृषि व्यावसाय सम्बन्धि कर्जा कार्यक्रममा सवैसंस्था निकायको कृयाशील प्रतिवद्धता र चासो आवश्यक छ । नीति निर्माण तहमा हुने फेरावदलि र प्रशासनिक पक्षको समेत फेरावदलि यस्तापरियोजनाको दीर्घकालिन लाभका निम्ति अर्जिन रोग हो । त्यसको निवारण देश र जनता प्रति जिम्मेवारी बोध गर्ने राजनैतिक र प्रशासनिक पध्दतिले मात्र गर्न सक्दछन ।

निष्कर्ष

ससाना कृषि व्यवसाय तथा उद्यमको विकास मार्फत उत्पादन बृद्धि, रोजगारी प्रवर्धन र खाद्य सुरक्षामा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले तर्जुमा गरिएको व्याज अनुदान कार्यक्रम सन्तोषजनक ढंगले गति लिन नसकेको अनुभूति सर्वत्र गरि रहिएको छ । कार्यक्रमको सैद्धान्तिक पक्ष जति आर्कषक भए पनि सेवा ग्राहीले चित्त बुझ्दो ढंगबाट ग्रहण गर्न नसके “स्याल र वकुल्ला” ले आपसी सौहार्दता प्रदर्शन गर्न भोजमा डाकेर व्यवस्थापन गर्न नचाहे जस्तै हुन्छ ।

अतः नीति निर्माण र कार्यान्वयन तहमा यस कार्यक्रमलाई आकर्षक बनाई उत्पादन बृद्धि द्वारा राष्ट्रलाई, उद्यम विकासका माध्यमबाट आय आर्जन र रोजगारी बढाईव्यक्ति कृषकलाई सक्षम बनाउदै समृद्धिका दिशामा अधि बढ्न सम्बन्धित निकाय जिम्मेवारी बोधका साथ अधि बढ्न जरुरी देखिन्छ ।